

MACAR MEDYASINDA ATATÜRK

Edit TASNADI*

Özet

Bir yandan Türkler ve Macarlar arasındaki temasların, tarihin derinliklerine kadar uzanmış olması, öte yandan 20. yüzyılın tarihine damgasını vuran Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyeti, Türk halkının Anadolu'da verdiği Milli Mücadele, sonraları ise genç Türk Cumhuriyeti'nin ilk başarıları Macar halkı tarafından hep ilgi ve sempati ile takip edilmiştir. Sevr ile paralel olarak yapılan Trianon Antlaşması ile topraklarının üçte ikisini kaybeden Macarlar, Türklerin ölüm kalım savaşını, bu savaşın haklılığını basın yayın yoluyla izleyebilmiştir. Bu çalışmada milletimizin manevi desteğini dönemin başlıca gazetelerine dayanarak örneklemeye çalışacağız.

Başlarken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında sesleri yükselen Macar Turancılarını temsilen, Jenő Cholnoky'yi dinleyelim.

Uzun yüzyıllar boyunca medya eşittir gazete iken, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk zamanları ile aynı dönemde, 1 Aralık 1925'te Macar Radyosu faaliyete başladı ve kısa zaman içinde ülke halkının önemli haber kaynağı haline geldi. Arşiv derken sadece raflarda sıralanan dosyaları düşünmemeliyiz. Radyoya özgü arşivimizde yayınlarla ilgili yazılı materyallerin yanı sıra büyük sayıda ses kayıt bantları da bulunmaktadır. Zengin müzik koleksiyonunun yanı sıra başkalarının kolay kolay ziyaret edemediği, uzun yıllar boyunca çalıştığım arşivde bulunan sözlü bantlarda, Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili olarak neler olduğuna bir bakalım:

Arşivimizin gururla sakladığı iki parçası, Atatürk'ün 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yıldönümünü selamlayan sözleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5.oturumunu açan konuşmasıdır.

Radyomuzun Macarca yayınlarının yanı sıra Budapeşte Radyosu Türkçe Yayınları kırk yıl boyunca meraklıların hizmetindeydi. Bu arada örneğin Atatürk hakkında kitap yazan tarihçi László Katus, Uluslararası Atatürk Yılında mikrofonumuza konuk oldu. Ayrıca Budapeşte Üniversitesi ELTE'de Türkoloji Kürsüsünün kuruluşunun 100. yıldönümü vesilesiyle Türk Tarih

* Dr., Macaristan, tasnadi.edit@gmail.com

Kurumu Başkanı Şevket Aziz Kansu'nun ses bandı olmasa bile konuşmasının metni elimizdedir.

Emeğimin geçtiği iki programın bandı ise arşivimizde mevcuttur. Biri Macar dinleyicilerimize, 1988 Cumhuriyet bayramı için Ceyhun Atuf Kansu'nun *Halk Önderi Atatürk* başlıklı kitabına dayanarak Macarca hazırlanmış bir anma programıydı; diğeri ise Türkçe yayınlar için yapıldı: Bizzat Atatürk'ün talimatı üzerine Ankara Üniversitesi Hungaroloji Kürsüsünü kuran profesör László Rásonyi elli yıl önceki anılarını anlattı.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele, Macar Basını, Macar Radyosu

İlk sözümle “Yurtta barış, dünyada barış” mottosuyla yeni ve çağdaş bir döneme giren Türkiye Cumhuriyetinin 100. yıldönümünü candan kutladıktan hemen sonra, izninizle başka bir yıldönümünü hatırlatayım: Biz Macarlar doğumunun 200. yıldönümü dolayısıyla “özgürlük ve sevgi” şairi olarak bilinen, Sándor Petőfi’yi anıyoruz. Büyük önder ve büyük ozanı şöyle birbirine bağlayabiliriz: Atatürk’ün meşhur sözü: “*Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir*” bilindiği gibi, vatan şairi Namık Kemal’in “*Kalk ayağa ey ehl-i vatan*” dizesinden ilham alınmıştır. Dünyaca bilinen Macar şair Petőfi’yi tanıyan Namık Kemal’i de şairimizin ünlü *Ulusal Türküsü’nün* ilk dizesi olan *Ayağa kalk Macar, yurttur seni çağıran/ Vakit geldi, ya şimdi, ya hiçbir zaman* dizelerinin etkilediğini düşünebiliriz.

Bu bir varsayım ise de şu olgudan emin olabiliriz: Bir yandan kökleri çok eskilere dayanan Türkler ve Macarlar arasındaki temaslar, öte yandan 20. yüzyılın tarihine damgasını vuran Mustafa Kemal Atatürk’ün şahsiyeti, Türk halkının Anadolu’da verdiği Milli Mücadele ve ardından genç Türk Cumhuriyeti’nin başarılı hamleleri Macar halkı tarafından hep büyük ilgi ve sempati ile takip edilmiştir. Sevr ile paralel olarak yapılan Trianon Antlaşması ile topraklarının üçte ikisini kaybeden Macarlar, Türklerin ölüm kalım savaşını, bu savaşın haklılığından yana tavır alan haberlerle, gazeteler aracılığıyla Macar kamuoyu ile anbean paylaşmıştır.

Milli Mücadele’ye destek olan Macarların, Avrupa’da Türklerin davasının haklılığını ortaya koyan sesini birkaç makale alıntısı ile örneklemekle yetinmeliyiz. İlk örneğimiz *Genç Magyarság* adlı günlük gazeteden olacaktır. Türk menfaatlerinin savunucusu olan söz konusu gazete, Kurtuluş Savaşının cephelerine muhabirler bile göndermiştir.

6 Eylül 1922 sayısının baş makalesinin başlığı, Osmanlı devletinin Avrupa’da verilen alaylı adı "Hasta Adam"dan hareket ederek, konuyu kendi ülkemizin meselesine kadar getirir: “Kemal Paşa’nın Türk süvarisi tüm Yunan cephesini ezip geçiyordu. “Hasta Adam” ise yorgun kolunu silkerek, kutsal sayılan sulh muahedesi binasının bir temel sütununu kaldırınca bina gıcırdayarak yıkıldı (...) Acaba ne zaman uyanırlar barışın kutsallıkları ile Orta Avrupa’nın “Hasta Adamları?” “Acaba zamanın arı kovanından bizim de bir Mustafa Kemalimiz çıkacak mı?” (“A beteg ember” (Hasta Adam), **Magyarság**, C III. S 202.(510.), Budapeşte, 6 Eylül 1922. s. 1.)

Vaktiyle Hungaroloji Kürsüsünde öğrencim olan Sevgi Can Yağcı Aksel *Macar Basınında Türkiye: Küçük Asya’nın Büyük Direnişi (1921-1923)* başlıklı makalesinde üç Macar gazetesinin sayılarını tarar: daha 1841’de kurulmuş ve Macar özgürlük savaşçısı Lajos Kossuth’un gazetesi

olarak bilinen *Pesti Hirlap*, 1877'de faaliyeti başlayan en eski sosyal demokrat siyasi gazetemiz *Népszava* ile dönemin en yüksek tirajlı gazetesi *Az Est*'in sayılarında okuduklarını şöyle özetler: "Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf Devletlerinin kendi arasındaki çıkar çatışmalarında doğru stratejik hamlelerde bulunduğu, özellikle dünya Müslümanlarının desteğine başvurma kozunu hep elinde tuttuğu, Rusya ile yakınlaşma ihtimaliyle galip güçleri tedirgin ettiği olay akışına ilişkin literatüre katkı sunacak önemli verilerdir. Haberlerden anlaşıldığına göre "Kemalist Hareket" in sömürge halklara örnek oluşturması endişesi, Rusya'nın Doğu politikasına vereceği destek ihtimali Batılı güçlerin işini zorlaştırmıştır." Mustafa Kemal'in hem İslam güçlerine hem de kendisine büyük ordu desteği sunan Enver Paşa'ya mesafeli duruşu, Kurtuluş Savaşı anlatısına ilişkin gazetelerde izleyebildiğimiz diğer önemli saptamalardandır. (Sevgi Can Yağcı Aksel: "Macar Basınında Türkiye: Küçük Asya'nın Büyük Direnişi (1921-1923)" **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi**, S 5(2) Sonbahar 2018, s. 53-84.)

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yine Almanlardan yana savaşa sürüklenen Macaristan'dan Türkiye'nin Atatürk'ün saptadığı yolu izleyen ve bizimkinden çok daha akıllıca politikası, özellikle Macar Turancıları tarafından gene yakın ilgi ile izlenmiştir. Örneğin Macar Bilimler Akademisi üyesi Dr. Jenő Cholnoky'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin 20. yıldönümünü dolayısıyla "muhteşem değişimini" selamlayan makalesinin Atatürk ile ilgili bir bölümünü aktarayım: "Olanaklı yolu gören, Türk milletinin varlığını sağlayabilen, bir tek deha Kemal Paşa olmuştu. İlk işi kudretsiz hükümetten kurtulmak, ikincisi de coğrafi açıdan sınırları belli, iyi korunabilecek bölgelere geri çekilmek idi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın kaderini intikam hırsıyla yanıp tutuşan, bilgisiz ve eğitimsiz amatörler tayin etti, ve diğerleri arasında Türkiye'nin ölüm fermanını da yazdılar. Fakat aptal barış diktasına karşı Kemal direniş gösterdi ve düşmanlarıyla başarı ile savaş ettiğinden ötürü Paris'teki büyükler Kemal'in üstünlüğü önünde baş eğmek zorunda kaldılar. Kemal çok akıllıca, coğrafi açıdan iyi sınırlanmış topraklara çekildi, fakat buralardan bütün yabancıları uzaklaştırdı ve bugün Türkiye her öncesinden daha istikrarlı, daha sağlam ve daha kalıcıdır."(Cholnoky Jenő, "Üdvözlet a török nemzetnek" (Türk Milletine Selam), **Turan** C XXVII. S 1-2, Budapeşte. 1944.)

'Arşiv' dendiği zaman genellikle uzun uzun raflarda sıralanan eski yazılı belgeler ciltler ve dosyalar akla gelir. Ne var ki 1925'ten beri faaliyetini sürdüren ve yıllar boyunca çalıştığım Macar Radyosu'nun arşivinde her şeyden önce eski mum ve taş plaklardan bantlara, CD'lerden

dijital kayıtlara kadar çeşitli şekillerde kaydedilen sesler saklanmakta, aynı zamanda elbette Radyomuz ve genelde radyoculuğa ait çeşit çeşit belgeler, notalar v.s. bulundurulmaktadır. Atatürk'e ait olarak en önemli iki parçaya T. C. Büyükelçisi Sayın Ender Arat'ın sayesinde sahip olduk. 2000 yılında Radyomuz – başlığı tuhaf gelse de – "*20. Yüzyıl - Seslerin Yüzyılı*" adıyla Budapeşte Ulusal Galerisinde seslere dayanarak bir sergi düzenledi ve sergide diğerleri arasında 20'inci yüzyılın en büyük devlet adamları arasında Atatürk'e de mutlaka yer vermek istedik ve isteğimiz üzere Ender Beyin getirttiği CD'den ziyaretçilere 29. Ekim 1933'te Türkiye Cumhuriyetinin 10. yıl dönümünü selamlayan sözlerini, ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5. oturumunu açma konuşmasını kulaklıkla dinletebildik. Mustafa Kemal Atatürk'ün sesi ile CD, sergiden sonra arşivimizde yerini aldı.

Radyomuzun arşivinde saklı Türk tarihinin izlerini araştırırken Atatürk hakkında bilgiler defalarca karşımıza çıktı, örneğin ses kayıt bantlarından birinde Atatürk hakkında bir kitap yazmış olan László Katus ile 11 Ocak 1981'de yayımlanan söyleşiye tanık olduk, tarihçemiz Türk tarihi ile Macar tarihini hâlâ birlikte görmekteydi: "Türkiye'de yenileşme hareketi ve Atatürk'ün şahsiyeti hakkında edindiğim bilgiler beni tarihçi olarak çok etkiledi ve yanıtlanmamış birçok sorunun cevabını ortaya koydu. Bu konuyu ele almamda başka bir etken daha vardı. Birinci Dünya Savaşının sonunda Macar halkı ve Türk halkı aynı tarihsel duruma düşmüşlerdi; yani halkların yüzyıllar boyunca bağlı oldukları, içinde yaşadıkları geleneksel çok uluslu devlet biçimi bozulmuş, yok olmuş; yeni bir devlet yapısını, yeni bir devlet düzenini kurmak zorunlu hale gelmişti. Bu durumda Macar ve Türk halklarının yöneticileri bilindiği gibi farklı yollar seçtiler ve bu tercihler gerçek konuyu daha da ilginç kıldı... Atatürk daha askeri okulda geçirdiği yıllar sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun kaçınılmaz bir şekilde yıkıma mahkûm olduğu gerçeğini anlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamana kadar baskı altında bulundurduğu halklar art arda kurtulmuş, kendi ulusal devletlerini kurmuşlardı. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı içinde, İslam dininin etkisinde, kendi kaderini tayin edebilecek, kendine sahip çıkabilecek bir Türk halkı varlığını gösteremedi. Aslında çağdaş ulusal egemenlik ilkesi o zaman gerçekleşmiş ve kuvvetlenmiştir. Mustafa Kemal modern Türk devletini kurabilmek için önce Türk ulusunun varlığını göstermesinin zorunlu olduğunu çok iyi görmüştür. Türk halkında çağdaş ulusal bilinci güçlendirmek gerekiyordu. Ulusal bilincin gerçekleşmesine olanak açmak için ilk başta bir program, bir ideoloji gerekiyordu. Fakat Mustafa Kemal Atatürk bu programı, bu ideolojiyi sıradan insanları düşünerek, Anadolu köylüleri için de açıkça anlaşılır bir biçimde hazırlamak

gerektiğini gayet iyi biliyordu. Hazırlanacak bu program, bu ideoloji bütün halkı, yani Anadolu köylülerini de siyasi faaliyet uğrunda harekete geçirebilecek bir program olmalıydı. Bunun bilincinde Mustafa Kemal geleneklerden vazgeçebilmeliydi; yani Osmanlı İmparatorluğu'nun ülküsüne bağlı kalmamış, bundan vazgeçmiş ve modern Türk ulusunun bilincinin temelini atmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bu modern ulusal bilinci Türk halkının tarihsel geleneklerine, etnik özgürlüğüne dayandırmıştır. Fakat bunun yanı sıra yeni bir Türk ulusunun Avrupa'nın uygarlık ve kültür alanlarında elde ettiklerini devir almadan, modernleşmeye çalışmadan ayakta duramayacağını da çok iyi görmüştür. Atatürk modernleşmenin yolunu da göstermiştir. Modernleşme sürecinde, Türk halkının tarih boyunca yarattığı değerler yok olmaz. Yeni Türk ulusu oluşurken, bu değerler onun organik unsurları, değerleri olarak kalmalıdır.' (Rubovszky Edit, "Macar Radyosu, Türkçe Yayınları, 11 Ocak 1981'de László Katus ile söyleşi" Macar Radyosu Arşivi'nde bulundurulmuş ses kayıt bandı)

Hemen hemen Cumhuriyetinizin yaşıtı olan Macar Radyosu'nun yayınları başlangıçta kaydedilmemiştir, bunun için Radyonun haftalık dergisi *Rádióélet* o yılların yayınlarının içeriği hakkında bize önemli kaynaklar oluşturmaktadır. Örneğin derginin 1934. 16. Şubat sayısı o haftanın bir programına dikkatleri çekiyor: "*Mustafa Kemal'in Yolu*. Cuma akşamı saat yedi buçukta Barna Rásky-Szladek, yeni Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın harikulâde yaşam ve eseri hakkında konuşacak. Konuşma Gazi'nin Türk adaletinin gerçekleştirilmesi ve modern Türkiye'nin doğuşu hakkında olacak. Kemal hemen hemen olmaz bir işe girerek, hiçten bir ordu oluşturarak düşmanları yendi. Sonra ülkenin yeniden kurulmasına girişti. Geleneklerine bağlı ve biraz vurdum durmaz halkından Avrupa'nın en modern devletlerinden birini kurdu. Türkiye'ye özgü iki fotoğrafımız var: Minnettar halkı, daha sağ iken Gazi'ye sayısız taş ve tunç heykel dikti. Bunlardan Ankara'daki atlı heykelinin resmini sunuyoruz. Diğer fotoğraf daha da karakteristik: Vaktiyle haremlerde yaşayan, peçelere bürünmüş Türk kadınları bugün en modern ilkelere göre yetiştirilmektedir." ("*Musztafa Kemál útja*" (Mustafa Kemal'in Yolu), *Rádióélet*, S 8. s. 47, 16 Şubat 1934. Resimler: 1. Mustafa Kemal'in Ankara'daki heykeli; 2. Modern bir kız okulunda öğrenciler meclisi.)

Arşivimizde saklanan programlardan kimilerinde emeğim geçmiştir. Örneğin 1988 yılı Cumhuriyet Bayramını kutladığımız *Bağımsızlığın Gülü – Mustafa Kemal Atatürk* başlıklı anma programını Ceyhun Atıf Kansu'nun '*Halk Önderi Atatürk*' başlıklı kitabından alıntılara dayandırarak hazırladım.

Alıntılarını iki ünlü tiyatrocumuz okudu; *Ağıt*'ını Âşık Veysel, Nâzım Hikmet'in *Kuvayi Milliye Destanı*'ndan *Büyük Taarruz* başlıklı parçayı ise Macarcasından sonra bestesini Ruhi Su söyledi.

Budapeşte Üniversitesi ELTE'de Türkoloji Kürsüsünün 100. yıl dönümü dolayısıyla düzenlenen toplantıya katılan Türk heyetinin başkanı olan, Türk Tarih Kurumu başkanı Şevket Aziz Kansu'nun 14 Ekim 1970'de verdiği konuşmanın bandı yok, fakat yazılı metni saklandı. Bir cümlesini aktarayım: “Macarların Türk etütleri alanındaki çalışmalarına paralel olarak, 1935 yılında Ankara'da Atatürk tarafından kurulan ve bugünkü Ankara Üniversitesi'nin temelini teşkil eden Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bir Hungaroloji Enstitüsü ihdas edilmiş ve başına Prof. Ladislav (László) Rásonyi getirilmiştir.”

Sanırım Macaristan'da Atatürk'ü görmüş olan, Atatürk ile ilişkilerde bulunan, Atatürk ile yüz yüze görüşen pek az kişi vardı. László Rásonyi kuşkusuz bu kişilerden biriydi. Söyleşi yapmak üzere ziyaret ettiğim yaşlı profesör, 15 Ocak 1981'de Budapeşte Radyosu'nda yayınlanmış söyleşide tarihin tanığı olarak karşımızda: “Atatürk'ü, o zamanki adıyla Mustafa Kemal Paşa'yı ilk kez Türk tarihinin en önemli bir anında gördüm. 1923'te benden yaşlı bir dostum, etnoğrafyacı István Györffy ile Lozan Antlaşmasının haberini aldık. Lozan Antlaşması o yılın 23 Temmuz tarihinde imzalandı. Bu Antlaşma biz Macarlara da bir bakıma büyük ümitler verdi. Tabii ki Lozan Antlaşmasından sonra İstanbul Türkiye'nin en büyük şehri olarak hürriyetine kavuştu. Durumdan böylece haberdar olunca İstanbul'u görmek arzusuyla Eylül ayı sonunda oraya seyahat ettik. 6 Ekim'de İstanbul'daydık. O gün Rumeli'den gelen Gazi Mustafa Paşa ile muzaffer Türk ordusu İstanbul'a girdi. "Çok yaşa" nidaları göklere yükseliyordu. Divan yolu boyunca caddenin iki tarafında toplanmış binlerce kişinin arasına karışarak biz de orada bulunuyorduk. Ondan sonra muzaffer ordunun eratı sevinçle gönenmiş yüzleriyle büyük camilerin aralarından geçerek Topkapı Sarayı'na gittiler. Böylece İstanbul'un Türkiye'ye ait olduğu tekrar vurgulanmış oldu. O gün akşamüzeri, Ayasofya'da son ibadet yapıldı. Diz üstü çöken, öne eğilen binlerce Türkün ve Müslümanın arasında ben de diz üstü çöktüm. Ayasofya'da bu, son ibadet idi. Daha sonra Ayasofya müze haline getirildi ve o gün modern Türkiye'nin başlangıç günü sayıldı.”

Ankara Üniversitesi Hungaroloji Kürsüsü'nün ilk profesörü László Rásonyi'den elbette bu konudaki anılarını da sordum: “Bu mesele hayatımın en güzel hatıraları arasındadır. 1934'de Ankara'da milletlerarası bir Türkoloji

Kongresi düzenlendi. Bu vesileyle ben de “Türk Özel İsimlerinin Macar Tarihindeki Rolü” konulu, genellikle Türk-Macar ilişkileri hakkında bir konferans verdim. Çok eski dostum, çağdaşım olan Hamit Koşay Bey Atatürk'ü iyi tanırdı ve Türkoloji Kongresinde bir konferans vereceğimi Atatürk'e duyurdu. Atatürk hakikaten kongreye geldi. Atatürk'ün tarihe karşı her bakımdan çok büyük bir ilgi duyduğunu söyleyebiliriz. O sadece bir asker ve siyaset adamı değildi. Çok okumuş, âlim gibi bir zat idi. Orada verdiğim konferans dikkatinden kaçmadı ve o zamanlar kurulmuş olan Ankara Üniversitesi'nin Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi bünyesinde bir Macarca kürsüsü kurulması talimatını verdi. Atatürk'ün dileği üzerine ben bu kürsünün kuruluşunu yapmak üzere davet edildim. Öyle ki, Türk-Macar kültür ilişkilerinin, 1935'te kürsü çalışmalarının başlangıcıyla başladığını söyleyebiliriz. Talebelerimin çoğu Türk kültür hayatında büyük bir rol oynadı ve bundan dolayı bugün de gurur duymaktayım.”

Macarlar, Türklerle siyasi ilişkiler tesis edebilmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda Lozan Anlaşmasının hemen sonrasında Türk-Macar Dostluk Anlaşması 18 Aralık 1923'te imzalanmış ve her iki ülkede elçilikler açılarak 1924 yılı itibariyle, ilk olmak üzere, diplomatik ilişkiler başlamıştır.

Bu yıl dönümü münasebetiyle 2024'te yıl boyunca her iki ülkede etkinlikler düzenlenecek. Sözlerimi bağlamadan önce hazırlıklarına katıldığım bir etkinlik dizisine dikkatlerinizi çekmemeye izin veriniz. Türk Meteorolojisinin Kurucusu, Ankara'da “Aksakallı Havabakan Antal Bey”, yani Macar Profesör Antal Réthly Atatürk'ün davetiyle Türkiye'ye gelip halen çalışmakta olan meteoroloji hizmetleri şebekesini oluşturmuştur. Yeni projemizde diğerleri arasında halen çalışmakta olan bu meteoroloji istasyonlarının belgesel filminin hazırlaması yer almaktadır.

KAYNAKÇA

“A beteg ember” (Hasta Adam), **Magyarság**, C III. S 202.(510.), Budapest, 6 Eylül 1922. s. 1.

“Musztafa Kemál útja” (Mustafa Kemal'in Yolu), **Rádióélet**, C VI, S 8. s. 47, Budapeşte, 16 Şubat 1934.

Cholnoky, Jenő, „Üdvözlet a török nemzetnek” (Türk Milletine Selam), **Turan** C XXVII, S 1-2, Budapeşte, 1944.

Erkun, Vecdet, **Budapeşte'den Ankara'ya**, Türk-Macar Dostluk Derneği, Ankara, 1999. Macarca: Budapeştől Ankarâig. Visszaemlékezések, çev. Edit Tasnádi, Magyar–Török Baráti Társaság, Budapeşte, 2004.

Kansu, Ceyhun Atuf, **Halk Önderi Atatürk**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972. Macarca: Mustafa Kemal Atatürk, çev. Edit Tasnádi, Nap Kiadó, Budapest, 2017.

Katus, László: **Musztafa Kemál Atatürk**, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

Mezősi, Miklós, “Réthly Antal Budapest, 1879. május 3. - Budapest, 1975. szeptember 21”, Léggör, C 52, S 4, Budapeşte, 2007, s. 37.

Rubovszky, Edit, „László Katus ile söyleşi” **Macar Radyosu, Türkçe Yayınları**, Budapeşte, 11 Ocak 1981, ses kayıt bandı

Yağcı Aksel, Sevgi Can, “Macar Basınında Türkiye: Küçük Asya'nın Büyük Direnişi (1921-1923)” Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, C 5, S 2, Ankara, 2018, s. 53-84